

**ПІТЕР ПОМЕРАНЦЕВ**

# **ЯК ВИГРАТИ ІНФОРМАЦІЙНУ ВІЙНУ**

**ПРОПАГАНДИСТ, ЯКИЙ ПЕРЕХИТРИВ ГІТЛЕРА**

З АНГЛІЙСЬКОЇ ПЕРЕКЛАЛА ЮЛІЯ ЛЮБКА

Meridian Czernowitz

2025

*Лі Річардсу, без якого ця книга не була б можливою,  
і Даші, без якої не було б трьох*

## ПЕРЕДМОВА

# СПРАВЖНІ ЖИТТЯ СЕФТОНА ДЕЛМЕРА

Він розтерзаний. Роздертий навсібіч. Його тягне у всіх напрямках одночасно, але чи може Сефтон Делмер сказати, в якому з них — він справжній?

Йому десять, і він єдиний британський хлопчик у німецькій школі на початку Першої світової війни. Сьогодні перший день нового семестру. З верхньої частини зали, переповненої німецькими школярами, він чує голос очільника своєї школи гера Директора, що долинає з піднесеної над натовпом сцени. Сьогодні його голос звучить інакше. Зазвичай такий спокійний, нині він реве, лементує про британців — цей нікчемний народ, що приніс війну миролюбній Німеччині та її миролюбному кайзеру. Британці, ця нація дрібних торгашів, заздять тому, як Німеччина піднімається, багатшає і розширює свої території. Вони довго і підступно планували оточити нас, і нарешті ці британські вбивці завдали удару. Це момент для смерті і слави.

Вітаючись з іншими учнями в роздягальні, діти, які ще кілька тижнів тому були Делмеру добрими друзями, у відповідь в один голос шиплять на нього: «Verräter!» («зрадник»),

і ці слова наповнюють кімнату, як вирок натовпу лінчувальників. Після школи, у Тіргартені, хлопці обступають Сефтона, оточують, а найтовстіший кидається на нього з кулаками.

З кожним ранком збори стають дедалі розлюченішими. Хлопці колами крокують залю, здіймаючи пил з підлоги й одноголосно скандуючи: «Бог! Кайзер! Батьківщина!». Їхні легені гримлять піснями про криваві світанки, що сходять над могутніми військами, про солодке бажання загинути на полі битви лише заради щастя побачити, як переможно майорить прапор Німеччини.

Він мусить марширувати разом з усіма в оточенні вигуків, тупоту, пісень, скандувань. І хоча він знає, що це неправильно, він попри все не може позбутися відчуття захоплення піднесеними піснями про німецьких зброярів, які кують сталеве міцне німецьке серце. І він відчуває, як рот розтуляється, не в силах опиратися словам, і тепер уже й він співає німецькі воєнні пісні, навіть коли ті оспівують знищення його співвітчизників.

— Правду кажучи, — зізнається Сефтон Делмер десятиліття по тому, — мені подобалося співати німецькі переможні пісні. Їхні піднесеність і мелодійність сповнювали мене відчуттям тріумфу, за який мені було вельми соромно. «Британський хлопчик, — казав я собі, — не може відчувати такого до цих німецьких воєнних пісень».<sup>1</sup>

І хто ж він у цю мить — справжній Сефтон Делмер? Який голос справді належить йому і виражає його «істинну» ідентичність? Той, яким Сефтон Делмер, підспівує німецьким воєнним пісням? Чи той, що бурмоче англійською гасла опору собі під ніс?

Для Делмера ця напруга, це роздвоєння «я» стане джерелом його сили та вмінь. Він виросте майже забутим генієм пропаганди — людиною, яка зрозуміла секрет впливу пропаганди на людей, прославиться своєю здатністю залишати свою ідентичність позаду, перетинати країни, лінії фронту і, здавалося б, нездоланні розбіжності, перевтілюватися в інших, ставати ворогом, проникати в його свідомість, а потім грати з ним ізсередини.

Ця ж риса стане його найбільшою слабкістю.

\*

НІМЕЧЧИНА. ЛІТО 1941. Гітлер із союзниками контролюють Європу від Атлантики до Чорного моря. На заході Британія ізольована. На Сході одне за одним падають радянські міста. В Німеччині ліси прапорів зі свастикою вкривають вулиці і площі Третього Райху, ночами червоний та чорний освітлює саяво смолоскипів під час процесій.

Тріумфальна нацистська пропаганда оспівує Перемогу, Єдність, Вітчизну і Фюрера на плакатах і в піснях школярів, з гучномовців і з газетних заголовків, на екранах кінотеатрів і — понад усе — з радіоприймачів. Відколи нацисти прийшли до влади, вони вбачали в радіо велику силу, здатну об'єднати країну, зруйнувати старі розколи, розломи між класами та регіонами, об'єднати всіх німців і втілити в життя велику заяву міністра пропаганди Йозефа Геббельса про те, що з приходом нацистів «на зміну окремій людині прийде Народна Спільнота» — «die Volksgemeinschaft», населена — «Volksgenossen», які їздять на «Volkswagen» і читають «Völkischer Beobachter». <sup>2</sup>

Промови фюрера були особливими й урочистими, їх транслявали по радіо і відтворювали через гучномовці на вулицях, фабриках і в кабінетах. Від кожного добропорядного німця очікували, що він буде їх слухати. Виття сирени вимагало припинити будь-яку справу. Вдома чи в кабінеті, на заводі чи в казармі — життя зупинялося. Коли Гітлер говорив, поршні та друкарські машинки по всьому Райху замовкали. Наглядачі зі свастикою на ручних пов'язках патрулювали вулиці, пильнуючи, щоб кожен знаходився в межах чутності радіо чи гучномовців, аби уся Volksgemeinschaft водночас занурилася в розбурхане море слів фюрера про Німеччину. Німеччину, цю спільноту долі, народ, що пишається покорою владній волі, що воскрес після років злиднів, страждань і ганебної зневаги з боку холоднокрівних іноземних держав, які, незважаючи на простягнуту ним руку дружби, нав'язали Німеччині війну, війну, розпочату англійцями і єврейськими газетами, єврейськими фінансами і єврейськими більшовиками, паразитами, ворогами, яких, *я пророкую, ми переможемо. Ми виконаємо те, що нам судилося. Ми — порятунок Європи. Зіг хайль!*

Радіо допомагало нацистам. Але воно також допомагало людям тікати від них. Покрутіть регулятор на одному зі складніших радіоприймачів, і ви прослизнете в інші світи на коротких хвилях. Навіть дешевші середньохвильові радіоприймачі за допомогою кількох підручних дротиків, що слугували імпровізованими антенами, дозволяли мандрувати за межі офіційних станцій Райху.

Нацистам було відомо про це слабе місце. Включення іноземних радіостанцій, а особливо ненависної BBC, вважалося злочином, що карався стратою через повішення.

Іноземні радіостанції глушилися. У промовах Гітлера і Геббельса неодноразово йшлося про підступну брехню ворожої пропаганди, особливо британської.

Прослуховування іноземних радіостанцій могли дозволити собі лише найбільш довірені особи — ніколи не знаєш, хто може підслуховувати. СД, Sicherheitsdienst — служба безпеки СС, була створена для того, щоб кожна людина в Райху перебувала під «безперервним наглядом». Щотижня ці звіти СД, які надходили від незліченної кількості агентів, зводилися в єдиний аналіз «настроїв і поведінки народу». Особливий інтерес викликали звички радіослухачів.<sup>3</sup>

У липні 1941 року СД стисло зауважила, що німці (особливо в Хемніці, Гамбурзі, Берліні та Потсдамі) ловлять нову підпільну короткохвильову станцію, під назвою «Gustav Siegfried Eins». <sup>4</sup> Ця секретна радіостанція була більш підступною, ніж іноземні радіопередачі. Можна було скільки завгодно приймати закони і зводити наклепи на іноземців — але тут бунтівний голос лунав зсередини.

«Gustav Siegfried Eins» розпочинався тією ж мелодією, що й основна нацистська програма новин — але замість великих ваймарських дзвонів вона звучала на фальшивому піаніно. Тоді в ефір виходив ад'ютант і оголошував, що зараз промовлятиме *дер Шеф*.

Було щось майже кинджальне в тоні *дер Шефа*: щось різке, можливо, п'яне, безумовно, гірке. Він безперервно лаявся, використовуючи расистські вирази про поросячих янкі, смердюків японців, російських більшовицьких свиней та італійські кислі пики. Він називав Черчилля «брудним жидолюбним пияком».

Дер Шеф любив армію, але ненавидів нацистську партію. Замість Volksgemeinschaft він нападав на те, що називав «die Parteikommune», наче нацистська партія була клікою сама по собі. Він звинувачував партійних чиновників за розкішне життя у відпустках на узбережжі Далмації, в той час як людей вдома бомбардували Королівські військово-повітряні сили. Він поважав Гітлера, з яким воював пліч-о-пліч у Першій світовій війні, але звинувачував Гімmlера, Герінга та інших за надто поступливе ставлення до Британії. Хіба вони не бачили тих руйнувань, які британці спричинили в Кельні та Аахені після того, як у травні завдали перших бомбардувань? Коли кляті сирени повітряної тривоги в Аахені не спрацювали і цілі квартали цього великого німецького кафедрального міста були зруйновані? Дер Шеф був в Аахені, бачив заплаканих німецьких жінок, що дерлися по уламках своїх будинків, намагаючись відкопати з-під них своїх дітей — і що у відповідь зробило Люфтваффе? Нічого. Лондон треба було розбомбити дощенту. А цих гівняних британців слід було рознести до бісової матері. Але Люфтваффе проявили поступливість. У нацистській партії було повно таємних більшовиків. Вони навіть не говорили солдатам, коли їхні родичі гинули під час британських бомбардувань. Вони просували своїх приятелів з СС на легкі штабні посади. Вони відвідували свої ексклюзивні есесівські борделі, в той час як солдати вмирали на фронті від дизентерії.

Щодня, за десять хвилин до кожної наступної години дер Шеф вибухав десятихвилинною тирадою люті. Він називав імена конкретних нацистських чиновників, їхніх дітей та дружин. Він знав конкретні магазини, де вони скупували

свої таємні запаси елітних паштетів і мозельських вин. Він навіть знав, дружина якого нацистського чиновника завдяки своїм корупційним зв'язкам щойно купила другу квартиру у Відні. Такі подробиці — які, вочевидь, були результатом інсайдерських витоків — переконували слухачів, що дер Шеф мусив мати якесь прикриття з боку вищого керівництва.

Між прусською військовою аристократією та нацистською партією завжди існувала напруга. Можливо, назрівав якийсь бунт? Що, як генерали збиралися виступити проти «die Parteikommune»? І звідки вів мовлення дер Шеф? Дехто вважав, що з баржі, яка гойдалася на Рейні. Інші були впевнені, що він перебував у Франції. А може, в Польщі? І що, власне, означала назва радіостанції «Gustav Siegfried Eins»? <sup>5</sup>

У своєму щоденнику в липні 1941 року письменник Еріх Кестнер, один із найвідоміших німецьких авторів, який бачив, як горіли його власні книги в полум'ї нацистських вогнищ, що знищували твори авторів, які відмовлялися підтримувати лінію партії, відзначив, наскільки популярною ставала ця радіостанція: «Все більше й більше людей слухають “Gustav Siegfried Eins”... Що там говорять про керівництво нацистської партії — вражає. Це антикомуністична станція, яка транслює позицію керівництва армії та німецьких націоналістів». <sup>6</sup>

Не лише німці слухали дер Шефа. Посольство США в Берліні також налаштувалося на цю хвилю, і його аташе побачив у дер Шефі ознаку зростання антинацистських настроїв в армії. Американці ділилися своїми міркуваннями з британцями. <sup>7</sup>

Це був один з найбільш незручних моментів у британсько-американських відносинах у Другій світовій війні.